

Kaunis raamat kaunist kunstist, ilma registrita

Kurmo Konsa, Meelis Friedenthal. Alkeemia ajaloo. [Tallinn:] Sinisukk, 2023. 271 lk.

Ühes parimaist ilukirjanduslikest alkeemiakäsitlemistest, mis eesti keeles saadaval, on tšehhi klassik Vladimír Neff kirjutanud: „Teaduslikes raamatutes, mida alkeemikud on kirja pannud oma tegevuse kohta, rõhutatakse asjaolu, et Tarkade Kivi loomise mõte pole üksnes praktiline, vaid eeskätt just vaimne ehk spirituaalne, nii et tegemist pole ainult lihtlabaste metallide väärismetallideks muutmisega, vaid ka selle maailmavaate kinnitamisega, mis toetub põhidogmale, et „kõik on üks”, see tähendab, et kogu surnud ja elav materia pärineb ühest ja samast põhilisest ürgmateriasest, aga samuti on siin tegemist Suure Teoga tegeleva inimese muutumisega: oma loomuselt madal ning patune alkeemik, nagu inimesed kord juba on, vabaneb selles kannatlikkuse tohtus proovilepanekus, mis tal oma töö juures

tuleb pidevalt taluda, pikkamisi oma kalduvustest ja kiindumustest, oma egoismist, kadestamisest ja muudest jõledustest. Räpane häbiväärne anum, kelleks inimene algselt oli, muutub aastate jooksul alandlikkuse, enesesalgavuse ja teiste ilmalike vooruste kristallpeekriks; niisiis pole tõsi, nagu üldiselt arvatakse, et alkeemikute üliinimlikke püüdlusi tiivustab vaid rikkumisiha, sest kui tal Suur Tegu harvadel juhtudel kenasti korda läheb, siis on ta moraalselt juba nii täiuslik, et kogu maailma kuld jätab teda täiesti ükskõikseks.”¹

Eesti alkeemiahuviliste lugemislauale on jõudnud uudisteos, mis käsitleb Euroopa alkeemialugu ajaloolise tervikuna, nii et eestikeelselgi lugejal avaneb lootus Suurt Tegu käsitleva raamatu abil moraalselt täiustuda ja suhtuda Tavid ülikventseisse kullareklaamidesse märksa ükskõiksemalt kui enne valgustumist ilmalike vooruste vallas. Vannutas ju eesti Laulusagi, et kõrgemaks kui kulla-koormaid tuleb tarkust tunnistada.

Tuleb tõdeda, et Meelis Friedenthali ja Kurmo Konsa „Alkeemia ajaloo” kannab asjakohast ja õiglast pealkirja. „Alkeemia

¹ V. Neff, Kuningannadel ei ole jalgu. Tlk Leo Metsar. Tallinn: Eesti Raamat, 1987, lk 3.

ajalugu” eeldanuks ehk tõesti vähemalt üht tüsedit tellist, kui mitte mitut, mis alanuks loodetavasti juba Mesopotaamia ja Egiptuse materjaliga, vähemasti paaris peatükis visandanuks Araabia, Hiina ja India alkeemia arenguloo põhijooned ning katnuks lihaga praegu luseks jäänud kirjakohtad, kus mitmesugustest huvipakkuvatest teemadest on napolisõnaliselt üle libisetud. Võib-olla säherdune soliidne käsitelu kunagi ilmub, võib-olla näevad seda minugi silmad? Välistada ei saa. Kuid tõenäosus on väike ning hea on seegi, mis meil on, nuriseda poleks aus.

On täiesti põhjendatud küsimus, kas väikeses kultuuris üldse maksab eeldada, et iga mõtteharu ajaloost ilmub algselt omakeelne tummine käsitus, kui sellesse mõtteharusse ei ole Eesti asukad eriliselt väärikat panust lisanud ning tugevalt omamaist vaadet meil pakkuda pole. Isegi põhimiste reaalteaduste puhul, nagu keemia, füüsika ja matemaatika, võib küsida, kas peab tingimata ise kirjutama, kui terminoloogia võiks korralikult läbi töötada ka hea raamatu hoolika tõlkimise käigus ning nende teaduste ajaloost Eestis võiks kirjutada eraldi ülevaated, kus ei peaks kulutama mahtu muuilmade mõtlevate saavutustele. Muidugi võib vastata, et jah, peab, ning leida sellekski põhjendusi. Veel kindlamalt saab seda öelda geograafia, keele ja kultuuriga seonduvate distsipliinide kohta. Ent küsimus pole olemuselt mõttetüüp ja küsida ikkagi võib. Seega: kui midagi sellest hoolimata kirjutatakse ja avaldatakse ning kirjutatu tase on tõsiseltvõetav, ongi juba hästi. Mis üle selle, võiks väärida kiitust. Kirjutas ju Karl August Hermanngi oma entsüklopeedia I köite VI vihikus lugejate ja tellijate poole pöördudes: „Mis eestlane see ka on, kes arvab, et Eesti asi üksnes võõra keeli kirjanduse läbi edeneb! Teadus ja võidus jäävad samaks, olgu nad mis keeles või meeles tahte, kuid Eesti rahvale on neid omal keelel ja meelel

vaja, siis saadab see seda suuremat kasu ja tulu.”²

Ja tõepoolest, tõsiduse puudumist ei saa kõnealusele raamatule küll ette heita. Praegusajal levinud ameerikapärasel laadis aimeteostele omast lobisevat anekdootaalsust ehk üksikjuhtude kuhjamist, lugeja regulaarset lõõgastamist meelelahutuslike seikadega ajaloo kõhupoolelt ega autorite eneseavastushetkedega uurimistöö käigust siit ei leia. Pigem võinukski rohkem sissevaateid detailidesse ja seostesse kohati faktiloendiks taanduda ähvardava teksti selgust ja sujuvust parandada. Aga see eeldanuks kindla käega, materjali hästi valdavat ja sel põhjal autoritele sisulist tuge pakuvat sisutoimetajat, keda kahjuks ei paista kirjastaja leidnud olevat.

Küllap peegeldavad maieutilise protsessi nõrkust ka tehnilisemat laadi lapsused, nagu kreeka nimede kohatine kirjutamine ladinapärasel kujul (nt Bütsantsi alkeemik „Olympiodorus”, lk 18), pisut häirivalt sage segadus võõrnimede käänamisega („Khunrath’i”, lk 8 – milleks üla-koma?; „Dieppes”, lk 240 – *pro* Dieppe’is) ning mõni tõlkekonarus („mainivad nüüd mineraali, nüüd metalli”, lk 230 – eesti keeles oleks loomulikum öelda „nüüd” asemel „kord”; „Suggestive Inquiry” (lk 241) ei ole siiski „Sisenduslik uurimus”, kuigi see kõlab kaunilt, pigem tähendab sugestiivsus siin tinglikkust või hüpoteetilisust). Kirjelduses keskaegsest kombest viidata Aristotelesele nime mainimata kui „filosoofile” võinuks pigem olla suurtähega „Filosoofile”, nagu on eesti keeles siiani tavapärasem. Ent pisivead ei riku veel raamatut.

Õnneks ei saa „Alkeemia ajaloo” kummalegi autorile küll kuidagi ette heita

² Eesti Üleüldise teaduse raamat ehk encyklopädia konversationi-lexikon, see on kõige inimlise teadmise haridusline sõnakiri, hulga kujustustega kaunistatud. Toim K. A. Hermann. I kd, 6. v. Jurjev–Tartu: K. A. Hermann, 1902, tagakaas.

sensatsioonihimulist põgusat flirti alkeemiaga, pigem võib vaid kergendunult hingata, et sellest pole kujunenud kinnisideed: kui Meelis Friedenthali „Mesilastes” (2012) võib alkeemiat veel kõrvaliseks motiiviks pidada, siis „Inglite keeles” (2016) on paberi alkeemia sama kesksel kohal kui puu struktuuris tüvi. Kurmo Konsa puhul aga võib väikese liialdusega pidada alkeemiliseks vähemalt pooli avaldatud raamatuid, sest metamorfooside filosoofilisest müstikast ei jää kaugemale materiaalse kultuuripärandi konserveerimine, materiaalse kultuuri teisenemine digitaalseks ega „looduse, inimese ja kultuuri tehnikustumine”, nagu kõlab „Maailm 2.0” (2009) alapealkiri. Loengukursused ja -sarjad, näitused ja lühemad kommentaarid annavad tunnistust, et autoreilt võib oodata asjatundlikkust, ning lugemise käigus saab ootus ka kenasti täidetud.

Siinkohal tundub paslik võtta jutuks needki „Alkeemia ajaloost” mõnetised sisulised tühikud, mida ei tahaks nimetada otseselt nõrkusteks või puudujääkideks, kuna tegu on ilmsesti autorite või kirjastaja teadlike valikutega. Kuid lugeja võib nendele lünkadele täidet igatsema jääda, tundes hinges ebamääraselt pakitsemas midagi, mida meie maailmas küll ei ole, kuid mis siiski olla võinuks.

Ehkki mõned arvustajad on pidanud Konsa ja Friedenthali teost tugevalt akadeemiliseks – nii nimetab Jaakko Hallas seda „kõrgkooliõpikuks”³ ja Ilmar Vene „askeetlikult teaduslikuks”⁴ –, tabab akadeemiliste kalduvustega lugejat, kes tahab

raamatut mitte pelgalt algusest lõpuni kulgedes läbi lugeda, vaid ka selle juurde aeg-ajalt tagasi pöörduda, leidmaks sellest huviväärseid ja tarvilikke kirjakohti, mõningane pettumus, kui ta avastab, et raamatus puudub millegi leidmiseks hädavajalik aparatuur. „Viitesüsteemi” süsteemiks nimetada on tegelikult sündmatu liialdus, kuna viited on lehekülgi mööda laiali nagu rosinad saias, osa neist joone all ja osa teksti sees, nii et kasutatud kirjandusest ülevaate saamiseks tuleb terve raamat uuesti läbi lugeda ja käsitsi bibliograafia koostada.

Esimestes alapeatükkides jääb viitesitik üpris nukralt hõredaks. Olgu, Platoni elementide kirjeldust võib pidada kokkuvõtteks eri teostest, kuid näiteks Aristotelese tsitaat (lk 17) peab ju ometi pärinema konkreetsest teosest? On ehk liiast oodata, et eesti lugeja kogu Aristotelese korpust peast teab. Õnneks paraneb algne viitenappus peagi (ehkki terves raamatus võinuks märksa järjekindlamalt viidata, selles olnuks sisutoimetajast abi). Kasutatud kirjandus paistab kogu teoses olevat valdavalt üsna värske, mis on kahtlemata uurimuse tugev külg, ehkki kohati olnuks vast kasulik võrdluseks sirvida ka vanemaid käsitlusi. Lõppeks on terve raamat oma integreerivalt suunitluselt, mis ühendab maagia ja teaduse, tehnika ja mõtteloo, üks Lynn Thorndike'i klassikalise käsitluse „History of Magic and Experimental Science” („Maagia ja eksperimentaalteaduse ajalugu”, 1923–1958) mantlipärijaist. Eesti keelsed teadus- ja tehnikalood kalduvad üldiselt tegema ranget vahet sikkude ja lammaste vahel.

Autorid on üsna selgesti teinud otsuse uskuda antiikset ja uuemaski kirjanduses domineerivat veendumust, et Euroopa alkeemia juured on tugevalt, süvitsi ning praktiliselt ainult Egiptuses. Teatud määral õõnestab selle teesi veenvust raamat antav ülevaade Egiptuse väidetavast

³ J. Hallas, Alkeemia imeline universum. – Eesti Ekspress 18. X 2023, lk 52.

⁴ I. Vene, Unistus võimutäiusest. Raamatu „Alkeemia ajaloost” ilmunise puhul. – Tartu Ülikooli Raamatukogu aastaraamat 2022–2023. Kd 13. Peatoim A. Sepp. Tartu: Tartu Ülikooli Raamatukogu, 2024, lk 102. <https://doi.org/10.1515/tyrtar.v13i1.24242>

alkeemiast, kuna tegelik kirjeldus hõlmab peaaegu üksnes tarbekeemiat: metallisulamid, värvid, klaas... See kõik oli aga olemas Mesopotaamiaski, samuti kui kategooriasüsteemid, milles seati kivid ja taimed vastavusse taevakehadega,⁵ ning sama üksikasjalikud retseptid kui Egiptuse-käsitluses viidatavad. Seepärast oli veel eelmise sajandi keskpaigas üsna levinud seisukoht, et vähemalt osa kreeklaste alkeemiateadmisi tuli astroloogiaga analoogselt Kaldeast ja sedakaudu vanemaist kiilkirjakultuuridest (nagu viitavad mõned kreeka allikadki). Kui Paul T. Keyser nimetas kreeka alkeemiat „materjaliteaduseks”,⁶ siis kehtib see iseloomustus vähemalt samavõrd või rohkemgi ka Egiptuse ja Mesopotaamia traditsioonide kohta. Seega vajaks väide, et üks neist on kreeka alkeemiaga tihedalt seotud ja teine mitte, mingit eristavat alust. Nagu öeldud, pole see antud juhul mitte viga, vaid autorite teadlik valik ning küsimus võiks leida lähemat tutvustust mujal.

Hea näide detailsuse ohtudest piiratud mahuga ülevaates on Ilmar Vene kurblik kaebtus seoses araabia destilleerimiseadme termomeetrite mainimisega (lk 69): „Küsimus soojusmõõtmisest hakkas mind huvitama siis, kui olin lugenud, et 15. sajandil tunti Kairos inkubaatorit. See pani imestama; pole ju kerge mõista, kuidas said „keskaegse” Kairo elanikud kasutada seadeldist, mille loomine eeldab temperatuurimõiste tundmist? Antiikühis-

konnas polnud sellest mõistest aimugi.”⁷ Proovisin leida vastust ning kiiresti selgus, et sellise pisiprobleemigi lahendamine viib eraldi trükist vääriva uurimistööni. Väide temperatuurimõiste tundmatusest antiigis on muidugi venelikult uljas, sest ehkki uusaegset teadust rahuldava täpsusega termomeetrid konstrueeriti tõepoolest alles XVIII sajandil, peetakse esimese skaalata termoskoobi autoriks Bütsantsi Philonit (III saj eKr). Samas tehakse tänapäeva teadusloos vahet termoskoopidel, mis sisuliselt näitavad, kas temperatuur on „kõrgem” või „madalam”, ning termomeetritel, millel on kindlate ühikutega skaala, nii et näite saab fikseerida ja võrrelda. Sellises olukorras tekitab araabia seadme nimetamine termomeetriks tõepoolest küsimusi ning ehkki väidetavalt olla Avicenna midagi sellelaadset pruukinud, ei õnnestunud mul esmase otsinguga seadme konkreetsemat kirjeldust leida. Võib vaid loota, et kuna araabia alkeemia ei jõudnud kunagi sedalaadi matematiseerituseni kui tänapäeva keemia ning keskendus kvantiteedi asemel kvaliteedile, siis polnud ehk ka skaala puudumine, mis lugupeetud kriitikut muretsema pani, XV sajandi Kairo alkeemikute jaoks tõsine probleem.

Äärmiselt tänuväärne on kõigist senitest enam süvenev kirjeldus alkeemia ja teaduse seostest XVII sajandil, mil sai esmase hoo sisse Euroopa njutoniaanlik teadusrevolutsioon. Isaac Newtoni elu ja tegevuse integraalset käsitlust tahaks märksa diferentseeritumaltki lugeda, olgu või tasakaalustamaks enamiku eestikeelsete kirjelduste teadushagiograafilist kallakut, mille ehk hiilgavaim kokkuvõte on Tartu ülikooli esimese rektori Georges Frédéric Parrot' 1803. aasta tänukirjas sõber Karl Morgensternile tolle kingitud Newtoni „Principia” eest: „Newton

⁵ N. Postgate, Mesopotamian petrology: Stages in the classification of the material world. – Cambridge Archaeological Journal 1997, kd 7, nr 2, lk 205–224. <https://doi.org/10.1017/S0959774300001943>

⁶ P. T. Keyser, The longue durée of alchemy. – The Oxford Handbook of Science and Medicine in the Classical World. (Oxford Handbooks.) Toim P. T. Keyser, J. Scarborough. Oxford: Oxford University Press, 2018, lk 409. <https://doi.org/10.1093/oxford-hb/9780199734146.013.19>

⁷ I. Vene, Unistus võimutäiusest, lk 103.

ammutas oma iseloomu aukartustäratava rahu enda suuruse tunnetamisest; mina pean selle looma oma kohusetundega.”⁸ Tegelikult ajaloolise Newtoni mõistmiseks tuleks lubada oma vaatevälja nii tema iseloomu kui ka uurimistegevuse eri küljed ning raamatu „Alkeemia ajaloo” autorid astuvad tubli sammu sellise Newtoni pildi loomise poole. William R. Newmani üsna uus raamat „Alkeemik Newton” („Newton the Alchemist”, 2019) paistab küll olevat ainus allikas, selle kõrval võinuks vast pilti rikastada näiteks Michael White’i „Isaac Newton: The Last Sorcerer” („Isaac Newton: viimne sorts”, 1997) ning Betty Jo Dobbsi nüüdseks juba kanoonilised „The Foundations of Newton’s Alchemy” („Newtoni alkeemia alused”, 1975) ja „Janus Faces of Genius: The Role of Alchemy in Newton’s Thought” („Geeniuse kaks palet. Alkeemia roll Newtoni mõtteilmas”, 1991). Aga niisuguse, ehkki olulise üksikteema piiratus tulenevalt raamatu mahust on mõistagi loomulik. (Samas, viide Newtoni gravitatsiooni-iseloomustusele „maa hingusena” (lk 219) võinuks ehk ometigi sisse mahtuda?)

Kuigi raamatus on paar kohta, kust justkui võiks juba hakata mõttelõng Eesti-maa poole uitama, pöördub see kohe jälle lõngakera suunas tagasi. Kui pietismi ja alkeemia seostest rääkides mainitakse Friedrich Christoph Oetingeri (lk 226 – ja kus on tsitaadi viide?), tekib lugejal loomulik uudishimu, kas alkeemiline mõte ka Eesti akadeemilises pietismis ja maarahva vennastekogudustes kuidagi avaldus. Aga ei, selles raamatus niisuguseid saladusi välja ei lobiseta. Ehk siis vast järgmises? Friedenthal ja Konsa on ju Eesti alkeemialoost loenguid pidanud ning materjali kogunud,

loodetavasti toovad tolle küünla ükskord tuleohtliku vaka alt välja. Ka tallinlase Alexander Rosendorffi elektrohomöopaatia praktilise maining (lk 259) vaid kõditab uudishimu, seda enam, et selle seos alkeemiaga jääb sisuliselt selgitamata. Autorite üheks oluliseks allikaks olnud Tartu keemiku, farmatseudi ja ülikooli lühiajalise rektori Ferdinand Giese kogus leiduva Eesti teadus- ja mõtteloolaste alkeemia-uuringute lähemat vaatlust olnukski palju oodata, ehk siis – taas – mõnes autorite peatselt järgnevas kirjatöös.

Kahju on ka, et ajalooülevaate kõrvale ei mahtunud raamatusse alkeemia ja alkeemikute kujutused kirjanduses, mis ometi on pakkunud paljudele esimest kokkupuudet alkeemiaga. Tean mitmeid, kellele selliseks sissejuhatuseks on saanud tšehhi kirjaniku Vladimír Neffí ajaloo-seikluslik romaanitrioloogia, mis algab raamatuga „Kuningannadel ei ole jalgu” („Královny nemají nohy”, e k 1987) ja mille kandev teema on kulla alkeemiline valmistamine (mis saab ühtlasi kena teadus-ulmeliku seletuse). Takkajärele mõeldes kulgeb Neffí teostest läbi selline ajalooliste tegelaste galerii, et raamat väärinuks eraldi kommentaariumi, osalt asendab seda nüüd ehk „Alkeemia ajaloo”. Eesti kirjandusest meenub kohe muidugi Karl Ristikivi „Nõiduse õpilane” (1967). Näiteid saaks tuua ridamisi, sestap täidab Konsa ja Friedenthali ülevaade kirjandussõprade jaoks olulise lünga Euroopa ajaloolise kultuurikonteksti kohta, mis seni eestikeelses kirjavaras laiutas. Tõsi, isikute, terminite ja teemade leidmiseks oleks register ikkagi tarviline vara.

Raamatus jääb läbivalt silma huvitav autoripositsioon. Tagakaanelgi deklareerivad autorid soovi hoiduda niihästi proto-keemilisest kui ka esoteerilisest lähenemisviisist. Nähtavasti võinuks selle fraasi siiski lahti seletada, sest sellest sattus segadusse

⁸ M. Rand, I. Newtoni teoste varaseid väljaandeid Tartu Ülikooli raamatukogus. – Isaac Newton ja kaasaeg. Konverentsi materjalid. Toim Ü. Lepik. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1989, lk 50.

Vene, kes arvas, et jutt on alkeemia protokeemilise ja esoteerilise osa kirjeldamisest (lk 102), mitte ajaloolistes ülevaadetes levinud kombest vaadelda kogu alkeemiat eelkõige kas keemia algelise eelkäijana või siis üleva esoteerilise distsipliinina – kumbki vaateviis on omal moel nii tugevalt lihtsustav, et alkeemia kui ajalooline nähtus ei kipu hästi mahtuma ei ühe ega teise teki alla.

Kuid autorite lähenemine näib olevat siiski enamat kui see njuutonlik hoidumus, sellele on vihjeid mõnes apologetilises kirjakohas, nagu „Väljajuhatus” lõpulaused: „Võib-olla leiaksime sellest traditsioonist viise, kuidas inimene võiks paremini ja teadlikumalt maailmas toimetada. Üks on küll kindel – see tunne, mis tekib alkeemiaga tegelemisest, on enam väärt kui kõik need loomata jäänud kullahunnikud.” (Lk 170–171) Mis laadi viise – spirituaalne keemia? Müstiline farmakoloogia? Ja milline see tunne siis on?

Nõnda jäävad need vihjed vaid vihjeteks, kuna läbivalt kirjutatakse raamatus palju põhjalikumalt sellest, kes, kus, millal, mida ja kuidas, aga märksa vähem sellest, miks ikkagi. Nii jääbki lugejal üle mõtiskleda, kuidas ometi panevad tänapäeval nii paljud teadusliku või tehnilise haridusega ja seega teadusliku meetodi aluseid õppinud inimesed oma peas kokku igapäevase teaduspõhise töö ja värvikad kodused keemiakatsed, mille käigus keemia kui teaduse olemasolu enam-vähem ignoreeritakse.

Sestap soovitan alustavatel alkeemia-huvilistel lugeda Konsa ja Friedenthali käsitluse kõrvale ka Rein Vihalemma „Ühe teaduse arenemislugu” (1981) ja alkeemia-teemalisi tekste kogumikust „Teadusfilosoofilisest vaatepunktist” (2008). Vihalemm ei jutusta alkeemia ajaloo küll nii pikalt ja detailirohkelt, kuid seda tugevam on tema filosoofiline üldistustasand, mis aitab alkeemiat kui ajaloolist nähtust lahti

mõtestada. Vaatamata sellele, et Vihalemm ise on tuntud eelkõige teadusfilosoofina, ei kaldu ta sugugi vulgariseerivasse protokeemilisse alkeemiatõlgendusse, vaid isegi hoiatab selle eest: „Nagu antiikfilosoofide õpetus loodusest ei ole lihtsalt naiivne loodusteadus, vaid teaduseajastust hoopis erineva ajastu maailmakäsitus (kuigi loodusteadusel on ajalooline seos ka antiikfilosoofiaga), nii pole ka alkeemia lihtsalt naiivne ja fantastiline keemia, vaid omapärane keskaja maailmakäsitus.”⁹ Ses mõttes haakuvad need raamatud päris hästi.

Vormi poolelt tuleb tõdeda, et ehkki Vene diagnoosis vastuvaidlemist kujuteldamatuks pidavalt „kaunis raamat (mida muud üllitise kujundusest arvata?)” (lk 99), on tema silmanägemine järelikult parem kui minu oma. Isikliku lugemiskogemuse põhjal tahaks küll tõdeda, et valitud šrift on kena ja haakub välimuselt ilusasti vanade alkeemiliste trükiste kohati katkendliku kirja pildiga, ent on vanade ja väsinud silmade jaoks halvasti loetav. Ilu nõuab ohvreid ja vahel ohverdab kujundaja lugeja. Aga kaunis on see kõik muidugi, värvilised pildid ja puha.

Kokkuvõttes võib ausalt öelda, et Kurmo Konsa ja Meelis Friedenthal on teinud ära suure töö ja sugugi mitte ilmaasjata. Eestikeelses mõtte-, teadus- ja tehnikaloos on saanud täidetud üks oluline lünk ning üheltki asjalt siin ilmas ei ole aus nõuda, et ta oleks midagi, mis ta ei ole. Esimese arvestatavas mahus ajaloolise ülevaatenähtena on „Alkeemia ajaloo” igati soliidne ja tänuväärne teos. Lootkem, et see ei jää oma valdkonnas ainsaks. Ja palun lisage teise trükki ka register.

RAUL VEEDE

⁹ R. Vihalemm, Mõistatuslik alkeemia. – Horisont 1981, nr 2, lk 19. Taastrükk raamatus: R. Vihalemm, Teadusfilosoofilisest vaatepunktist. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2008, lk 30.